

MONEDELE DESCOPERITE ÎN NECROPOLA SUCIDAVEI, ÎN CAMPANIA aXX-a (1968)

GH. POENARU BORDEA

SĂPĂTURILE arheologice efectuate în al treilea an de cercetare al necropolei romane de la Sucidava¹, au dus la descoperirea unui număr de 26 de monede, cea mai mare parte în morminte, parte în spațiul dintre ele. Solicitați de C. Petolescu și Oct. Onea, publicăm aici materialul numismatic cu toate datele necesare, care își află alături de raportul de săpături un loc cât se poate de potrivit². Dealtfel, socotim util să reamintim că prof. D. Tudor, inițiatorul săpăturilor sistematice de amploare de la Celeiu și care continuă să le conducă și în prezent, a fost deschizătorul acestui drum, prin publicarea cât mai completă a monedelor, alături de celelalte materiale arheologice descoperite, încă din prima campanie de săpături³.

Personal, considerăm că publicarea treptată a loturilor de monede dintr-o așezare, pe măsura desfășurării săpăturilor, dă posibilitatea acumulării unor date de istorie economică — care chiar dacă modeste în sine devin tot mai importante pe măsura înmulțirii lor — și permițând integrarea lor promptă în totalitatea materialului acumulat la un moment dat, oferă marele avantaj că, pe parcurs, aceste date pot să fie folosite de toți cercetătorii interesați, ceea ce ar fi imposibil în cazul în care s-ar aștepta adunarea unei mari cantități de material⁴ în vederea realizării unei monografii numismatice. În fond este vorba, credem de o concepție mai dinamică și mai avantajoasă, în vederea realizării aceluiași țel final, pe care și noi ni-l propunem.

Catalogul inventar al monedelor, care se păstrează la Muzeul din Corabia și la Institutul de arheologie⁵ urmează ordinea cronologică pentru monedele din secolul al II-lea și al III-lea, iar

¹ În 1966 și 1967 săpăturile din necropola Sucidavei au fost efectuate de H. Nubar. Asupra rezultatelor vezi, până la publicarea lor amănunțită, D. Tudor, *OR*³, București, 1968, p. 106–107 și 403–404 și de același autor, *Sucidava VII, Campaniile de săpături arheologice XIII–XVIII (1960–1961 și 1963–1966) de la Celeiu, jud. Olt*, Materiale, 9, 1970, p. 292–293, unde se dau și date despre alte zone de înmormintare. Rezultatele investigațiilor din campania a XX-a, 1968, sînt publicate de C. Petolescu și Oct. Onea, *Cercetări în necropola Sucidavei*, tot în acest volum, p. 125–140. În 1969 și în anii următori săpăturile din necropolă au fost continuate de G. Popilian.

² În conformitate cu acest mod de înțelegere, am publicat, incluzându-le în raport, monedele descoperite în săpăturile de la Arutela, însoțite de un scurt comentariu, D. Tudor, Gh. Poenaru Bordea, Cr. Vlădescu, *Arutela I–II*, StMMC 2–3, 1970, p. 37–41; vezi și Gh. Poenaru Bordea, *Monede recent descoperite la Histria și unele*

probleme de circulație monetară în Dobrogea antică, Pontica, 4, 1971, 319–337, unde materialul numismatic însoțește raportul de săpături al lui Al. Suceveanu și C. Scorpan, p. 155–172.

³ D. Tudor, *Sucidava II*, Dacia 7–8, 1937–1910, p. 389–398; idem, *Sucidava III*, Dacia, 11–12, 1945–1947, p. 198–204.

⁴ Credem că, excepție făcînd cazurile de mare întirziere în publicarea săpăturilor, editarea materialului numismatic, indiferent de modalitatea în care s-ar face este bine să nu preceadă valorificarea cercetării arheologice.

⁵ La Muzeul din Corabia, nr. 3–26; la Institutul de arheologie din București, nr. 1 și 2. Ținem să menționăm aici bunăvoința și largă înțelegere de care a dat dovadă Marcel Ghigheanu, directorul Muzeului din Corabia, cedînd, la sugestia noastră, cele două monede Institutului de arheologie. Îi mulțumim și pe această cale.

pentru perioada următoare este organizat pe ateliere monetare, ordinea cronologică fiind respectată în cadrul fiecăruia dintre ele, tocmai pentru a permite o mai ușoară integrare în viitoarea monografie numismatică. Însoțim fiecare monedă cu indicația locului exact de găsire, în concordanță cu datele din raportul de săpături.

Antoninus Pius

1. AE ↑ 9,20 g ; 26 mm.
As. Cohen², 747, anii 140–143 ;
BMC, IV, p. 219, II ;
RIC, III, p. 116, nr. 685, anii 140–144.
S2-Poștă, caroul 17, – 1,40 m.

2. AE ↑ 8,38 g ; 26 mm.
Cohen², 944 ;
BMC, IV, p. 286⁺ ;
RIC, III, p. 131, nr. 832, anii 145–161.
S2-Poștă, caroul 7–8, M. 15.

Apollonia : Faustina II

3. AE ↗ 5,07 g ; 20 mm.
Cca 10 m est de S 1.

Maximin I Thrax

4. AR ↘ 2,93 g ; 20 mm.
Cohen², 55 ;
RIC, IV, 2, p. 139, nr. 3, anul 236.
S2 – Poștă, caroul 17, – 0,50 m.

Gordian III

5. Ant. ↗ 3,82 g ; 22 mm.
Cohen², 404 ;
RIC, IV, 3, p. 25, nr. 95, anii 241–243.
S3 – Poștă, caroul 5, – 1,05 m.

Filip Fiul

6. Ant. ↑ 3,55 g ; 22 mm.
Cohen², 48 ;
RIC, IV, 3, p. 96, nr. 218 d, anii 244–246.
S2-Poștă, caroul 15, – 0,90 m ; la 0,60 m E de mormin-
tul deranjat.

I. THESSALONIC

Constantin cel Mare

7. AE ↓ 3,07 g ; 19 mm.
RIC, VII, p. 513, nr. 123, anul 324.
S2-Poștă M. 28.

Constantius II

8. AE ↓ 2,72 g ; 20 mm.
LRBC, I, nr. 816, anii 324–330 ;
RIC, VII, 519, nr. 158, anii 326–328.
M. 4.

SMTSA

Constantin cel Mare : Urbs Roma

9. AE ↘ 3,22 g ; 18 mm.
LRBC, I, nr. 838 sau 852, anii 330–335
sau 336–337 ;

SMTSE

RIC, VII, p. 524, nr. 187, anii 330–333 sau p.530,
nr. 229, anii 336–337.
S2-Poștă, caroul 10, – 0,40 m.

10. AE ↓ 1,82 g ; 16 mm.
LRBC, ca mai sus ;

SMTSE

RIC, ca mai sus.
S2-Poștă, caroul 17. M. 30.

Constantin cel Mare : Constantinopolis

11. AE ↑ 1,42 g ; 16 mm.
LRBC, I, nr. 839 sau 853, anii 330–335
sau 335–337 ;
RIC, VII, p. 524, nr. 188, anii 330–333 (off. Δ și Ε).
S2-Poștă, caroul 17. M. 30.

SMTSA

Constantin cel Mare

12. AE ↗ 2,28 g ; 18 mm.
LRBC, I, nr. 835, anii 330–335 ;
RIC, VII, p. 526, nr. 198, anii 335–336.
M. 4.

SMTSA

13. AE ↗ 2,17 g ; 18 mm.
LRBC, I, nr. 840, anii 330–335 ;
RIC, VII, p. 526, nr. 198, anii 335–336.
S2-Poștă, caroul 5, – 1,40 m.

SMTSA

TSAVI

14. AE ↓ 2,42 g ; 18 mm.
LRBC, ca mai sus ;

RIC, ca mai sus.
M. 4.

SMTSA

III. CONSTANTINOPOL

Constantius II

15. AE ↓ 1,72 g; 17 mm.

LRBC, I, nr. 854, anii 335–337;
RIC, VII, p. 529, nr. 222, anii 336–337.
M. 4.

SMTSA

21. AE ↖ 1,90 g; 20 mm.

LRBC, I, nr. 1007, anii 330–335;
RIC, VII, p. 579, nr. 61, anii 330–333.
M. 4.

CONS

Constantius II

16. AE ↑ 1,67 g; 15 mm.

LRBC, I, nr. 859, anii 341–346.
S2-Postă, caroul 17, M. 30.

SMTSA

IV. CYZIC

Constantin cel Mare

22. AE ↓ 4,00 g; 20 mm.

LRBC, I, nr. 1187, anii 324–330;
RIC, VII, p. 652, nr. 55, anii 328–329.
S2-Postă. M. 28.

SMKB

II. HERACLEEA

Constantius II

17. AE ↘ 2,50 g; 19 mm.

LRBC, I, nr. 891, anii 324–330;
RIC, VII, p. 554, nr. 97, anii 327–239.
S2-Postă. M. 28.

SMHT

V. ATELIER NEPRECIZAT

Constantius II

23. AE ↑ 1,32, g; 15 mm.

Tip GLOR-IA EXERC-ITVS, anii 337–341.
S1–NR, caroul 6.

18. AE ↑ 2,77 g; 19 mm.

LRBC, I, nr. 907, anii 330–335;
RIC, VII, p. 558, nr. 117, anii 330–333.
S2-Postă. M. 28.

SMHT

24. AE ↑ 1,52 g; 15 mm.

Tip VOT/XX/MULT/XXX, anii 341–346.
S2-Postă, caroul 17. M. 32.

19. AE ↘ 2,40 g; 18 mm.

LRBC, I, nr. 937, anii 330–335;
RIC, VII, p. 559, nr. 138, anii 333–336.
M. 4.

SMHT

25. AE ↓ 2,22 g; 16 mm.

Tip FEL TEMP REPARATIO, anii 346–361.
S1,—NR, caroul 7, —0,40 m.

Sec. III–IV ?

20. AE ↓ 1,37 g; 15 mm.

LRBC, I, nr. 949, anii 337–341.
S2-postă, caroul 17. M. 32.

SMHA

26. AE 2,60 g; 16 mm.

S2-Postă, caroul 13, —0,60 m.

Constatăm că din punct de vedere cronologic, cea mai veche monedă din lotul pe care-l publicăm este din anii 140–144, iar cea mai recentă din perioada anilor 348–361, dintr-un atelier neprecizat. Specificăm aici că tipul respectiv (mai sus nr. 25) pare a fi fost emis abia după 348⁶ și nu încă din 346 cum se indică în LRBC, pe a cărui bază am procedat la datarea monedelor emise după moartea lui Constantin cel Mare⁷ în catalogul nostru și pe care este necesar să-l corectăm aici. În cazul exemplarului nostru putem presupune, exerga nefiind lizibilă, că data sa de

⁶ J. P. C. Kent, *Fel Temp Reparatio*, NC, 7, 1967, 83–90. ⁷ R. A. G. Carson, J. P. C. Kent, LRBC, p. 41.

emisiune trebuie să fie mai curînd apropiată de data de introducere a tipului monetar ; o dată către limită inferioară în timp a perioadei sale de utilizare ar rupe moneda de cele din perioada precedentă. Importantă pentru cronologia necropolei sau în orice caz pentru folosirea monedelor în morminte, această impresie a noastră va trebui și va putea fi controlată cu prilejul publicării materialului numismatic din campaniile ce au precedat-o ⁸ și respectiv au urmat-o ⁹ pe cea din anul 1968.

Notăm aici că din punct de vedere al nominalului avem de-a face în perioada secolului al II-lea cu ași (în două cazuri) și cu un bronz colonial ¹⁰, iar apoi pentru secolul al III-lea, cu un denar și doi antoninieni. Subliniem de asemenea că la multe din monedele din secolul al IV-lea, se mai puteau vedea urmele clare de argintare, care au dispărut din păcate aproape total în procesul de curățire. Pe linia unei soluții din perioada tetrahiei ¹¹, *folles* constantinieni erau de regulă argintați ¹², dar această particularitate a lor se poate observa destul de rar. Retrasedin circulație și închise în morminte unde s-au conservat mai bine, monedele din necropola de la Sucidava ne-au dat prilejul să reliefăm aici acest procedeu.

Pe faze cronologice situația materialului numismatic din necropola de la Sucidava se prezintă după cum urmează ¹³ :

1. Antoninus Pius — Faustina II	=	3 exemplare	=	12%
2. Maximin I — Filip Fiul	=	3 exemplare	=	12%
3. 324—337	=	14 exemplare	=	56%
4. 337—346	=	4 exemplare	=	16%
5. 348—361	=	1 exemplar	=	4%

Se observă lesne că lipsesc pentru moment monedele de la sfîrșitul secolului al II-lea și din primul sfert al secolului al III-lea după cum lipsesc și cele din anii 250—324.

Emisiunile din primele două perioade cronologice din tabelul nostru sînt prea puțin numeroase pentru a permite considerații și comentarii. De aceea ne mărginim să atragem atenția asupra monedei nr. 3 din catalog, o emisiune din Apollonia pe care din păcate nu o putem atribui cu certitudine, măcar deocamdată (datorită conservării ei precare) unuia sau altuia dintre orașele purtînd acest nume și să ne exprimăm opinia că emisiunile orașelor grecești merită să se facă de un interes sporit din partea cercetărilor ¹⁴.

Venind acum la monedele din etapa 324—337, observăm că o singură monedă este din 324 (nr. 7). Trei sînt din 326—329 (mai exact nr. 8 : 326—328 ; nr. 17 : 327—329 ; nr. 22 : 328—329) iar restul de 10 din 330—337. Prima monedă rămîne oarecum izolată și ne putem gîndi că ea a pătruns poate ceva mai tîrziu, eventual chiar după 328, an în care a fost inaugurat podul dintre Oescus și Sucidava ¹⁵.

⁸ Studiul nostru, în pregătire, va însoți publicarea de către II. Nubar a rezultatelor săpăturii.

⁹ Monedele descoperite în săpăturile lui G. Popilian începînd din 1969 urmează a fi identificate și studiate de noi.

¹⁰ D. Tudor, *OR*³, p. 125 ; vezi și B. Mitrea, *Cîteva monede romane imperiale, grecești și bizantine descoperite în împrejurimile Celeiului*, SCN, 4, 1968, p. 393—396.

¹¹ C. H. V. Sutherland, R. A. G. Carson, *RIC*, VI, Londra, 1966, p. 93—105, De interes deosebit J.-P. Callu, *La politique monétaire des empereurs romains de 238 à 311*, Paris, 1969, capitolele *Essais de stabilisation du metal argenté* (274—305), p. 289—407 și *Vers la création du solidus* (311), p. 409—473.

¹² P. Bruun, *RIC*, VII, Londra, 1968, p. 13—24 și 78—89.

¹³ Dacă cu fazele 3—5 vom opera și în continuare, primele două sînt de considerat provizorii și impuse de

materialul existent.

¹⁴ B. Mitrea, *Le monete urbane e coloniali in Dacia, Atti del I° Congresso di studi romani*, Roma, 1940, extras, p. 1—11 ; J.-P. Callu, *op. cit.*, capitolul *Le monnayage du bronze en Orient de 238 à 276*, p. 11—110, reprezintă prima încercare de studiu a ansamblului. Pentru problemă vezi și Gh. Poenaru Bordea, *Discuții pe marginea cîtorva monede străine din Dobrogea antică*, 2. *Piese numismatice la dosarul legăturilor cu nordul pontic în epoca romană*, SCIV, 21, 1970, 1, p. 138—143. Pentru Sucidava, nota 10.

¹⁵ D. Tudor, *Podul de la Celeiu al lui Constantin cel Mare*, AO, 13, 1934, p. 107—124 și acum recent idem, *Podurile romane de la Dunărea de Jos*, București, 1971, p. 155—185, în care sînt incluse și principalele rezultate ale săpăturilor lui Oct. Toropu, *Noi contribuții privitoare la podul lui Constantin cel Mare de peste Dunăre*, Analele Universității Craiova (sub tipar).

Este oricum sigur că ea a ajuns în mormint ca și celelalte din răstimpul 326—329 sensibil mai târziu ¹⁶, alături de aceste monede aflindu-se atit în M. 4 cît și în M. 28 și alte monede din anii 330—337.

În studiul circulației monetare la Sucidava în răstimpul dintre 324—346, monedele din necropolă aduc date noi și interesante. Reamintim aici că recent cu prilejul publicării a două noi tezaure de *aes* 4, care nu dădeau decît foarte puține elemente pentru acești ani ¹⁷, am reexaminat din punctul de vedere al locului de emisiune descoperirile de monede izolate la Sucidava făcute cu ocazia săpăturilor ¹⁸ și monedele colecționate de Gh. Georgescu-Corabia ¹⁹. Constatam atunci că s-ar putea ca atelierul de la Thessalonic să domine pe piața de la Sucidava în această perioadă, urmat de Siscia, Nicomedia, Cyzic și Constantinopol, eventual în această ordine ²⁰. Dacă într-adevăr Thessalonicul pare să-și confirme poziția, atelierul de la Siscia nici nu este măcar reprezentat în lotul pe care-l publicăm. Pe de altă parte apare ca o anomalie poziția atelierului de la Heracleea, care în ansamblul materialului avut în vedere în studinl citat, venea abia pe locul al 7-lea.

Propunîndu-ne să mai revenim asupra subiectului, ne mulțumim să arătăm aici că nu este exclus ca rolul Sisciei să se fi consolidat după 337 și mai ales, așa cum arătăm cu un alt prilej în perioada de după 346, eventual încă mai net după 356²¹. Oricum, loturile mici în general, în cazul de față acest material, trebuie integrate în suma cunoștințelor noastre din momentul respectiv, căci numai ansamblul îngăduie considerații cu șanse de veridicitate privind greutatea specifică a unui centru sau al altuia de emisiune pe o anumită piață, într-o perioadă cronologică dată. Iată situația pe ateliere emitente a monedelor dintre 324—346 pe care le publicăm acum:

1. Thessalonic	= 10 exemplare
2. Heracleea	= 4 exemplare
3. Constantinopol	= 1 exemplar
4. Cyzic	= 1 exemplar.

Avem datoria să arătăm că în realitate această situație este valabilă pentru o perioadă și mai restrînsă încă, o singură monedă fiind precizată ca loc de emisiune din cele bătute după 337 (nr. 20, Heracleea) celelalte trei nu au oferit elemente pentru stabilirea atelierului. Ele își vor găsi însă locul, pînă ce vom trece la analize mai amănunțite, în faza 324—346, cu care am operat și altă dată.

Reintegrarea monedelor, retrase la un moment dat din circulația Sucidavei celor vii, prin depunerea în mormintele din Sucidava celor morți, în ansamblul descoperirilor monetare din localitate, pe care ne propunem s-o continuăm și în viitor, va ajuta foarte probabil la reînvierea unor realități economice, îngropate fără diferențe, în pămîntul care ne-a conservat măcar expresia lor concretă.

LES MONNAIES DÉCOUVERTES DANS LA NÉCROPOLE DE SUCIDAVA, PENDANT LA XXe CAMPAGNE DES FOUILLES ARCHÉOLOGIQUES (1968)

RÉSUMÉ

On publie 26 monnaies découvertes dans les tombes ou dans l'espace environnant. Les deux premières sont des *as* d'Antonin le Pieux, suit un bronze grec de Faustina II et deux *antoniniens*

¹⁶ C. Petolescu, Oct. Onea, *op. cit.*, p. 126 și 130.

¹⁷ Gh. Poenaru Bordea, V. Barbu, *Contributions à l'histoire du Bas-Empire romain à la lumière des deux trésors monétaires des IVe — Ve siècles, découverts à Celeiu*, Dacia, N. S., 14, 170, p. 268—269.

¹⁸ D. Tudor, *op. cit.*, Dacia, 7—8, 1937—1950, p. 393—398; idem, *op. cit.*, Dacia, 11—12, 1945—1947, p. 202—204.

¹⁹ D. Tudor, *Monete romane din Sucidava în colecția Gh. Georgescu-Corabia*, AO, 1, 1922; 119—124, 1942, p. 39—49; Gh. Poenaru Bordea, V. Barbu, *op. cit.*, p. 286—288.

²⁰ *Ibidem*, p. 288.

²¹ Maria R. Alföldi, *Fragen des Münzumschlufs im 4. Jahrhundert n. Chr.* JNG, 13, 1963, p. 73—104. Gh. Poenaru Bordea, V. Barbu, *loc. cit.* și p. 270—271.

de Maximin et de Gordian III. La plupart des monnaies sont de la période 324—361, desquelles non moins de dix datent de 330—337.

L'auteur envisage la possibilité que la monnaie émise en 324 soit arrivée à Sucidava un peu plus tard, peut-être après 328, lorsque le pont constantinien fut inauguré. De même, pour la monnaie d'un type émis entre les années 348 et 361, est suggérée une date plus rapprochée du moment de l'adoption de la légende *Fel Temp Reparatio*.

Dix exemplaires représentant la majorité des monnaies de ce lot sont des émissions de Thessalonique des années 324—346. En deuxième position il y a Heraclée avec quatre pièces, suivie par les ateliers de Constantinople et de Cyzique avec une monnaie chacun. L'essai d'intégration de ce lot dans les autres données existantes pour la circulation monétaire à Celeiu — établie par nous comme résultat d'une réexamination (Dacia, N.S., 14, p. 286—288) — paraît confirmer la position de premier plan de l'atelier monétaire de Thessalonique, tandis que la position de Heraclée située sur le deuxième plan, paraît étrange dans ce cas.